

FELSŐVÁROS

A jólétéből fakadó rátartisága és költségesebb ruházkodása miatt régebben *kényes város*, *selymös város*, hajdani kenyérsütőgető asszonyairól pedig *kinyérváros* néven emlegetett *Felsőváros* Szegednek Alsóváros mellett legjellegzetesebb városrésze. Hagyományvilága már ugyan jórészt a múlté, de a szegedi köztudat részben írófiai révén is még érzi azokat a sajátosságokat, amelyek ezt a magyar gyökéretű polgárnépet jellemzik.

Ismeretes, hogy Szeged egészen a XIX. századig egymástól eléggé elkülönült városrészekből, sőt önálló, autonóm városegységekből állott. Felsőváros, Alsóváros, Palánk, azaz Belváros múltja mélyen belenyúlik a középkorba. Rókus a XVIII. században, Móraváros és Újszeged a XIX. század folyamán, a környező telepek pedig már szinte szemünk láttára bontakoztak ki.

Történelmi adataink szerint talán a Felsőváros tetszik valamennyi között a legrégibbnek, illetőleg legjelentősebbnek, Már a bronzkorból vannak a Sándor utcából leleteink, amelyek a mezőgazdasági élet ősrégi virágzásáról tanúskodnak.

A történelmi kutatás csak a legújabb időkben derítette föl, hogy az Árpád-korban Felsővároson Szent Miklós tiszteletére bencés apátság virágzott. Más országos analógiákból következtetve, valamelyik uralkodónk, talán éppen István első királyunk alapította. Mármost tudjuk, hogy Miklós püspök a középkorban az útonjárók, kereskedők, hajósok védőszentje volt. Ha az apátság patrónusául őt választották, akkor ez nyilvánvalóan azt is bizonyítja, hogy Szegednek legkésőbb a XII. században a sószállítás révén jelentős vízforgalma, kereskedelmi élete is volt. Egyébként ismeretes, hogy a szegedi sóra vonatkozó első adatunk 1183-ból való.

Visszatérve az apátsághoz, életéről nincs is több adatunk. A virágzását tanúsító oklevél (1225) a szegedi latinbetűs íráskultúra legrégebb emléke. A tatárjárás után nem támadt föl. Amikor ugyanis IV. Béla Szegedet városi rangra emeli, és Tápét adományozza neki, a birtokba iktatást Leontius szőregi apát kénytelen a király nevében elvégezni. A Miklós-hagyomány szívósságára, gazdaságtörténeti és társadalmi jelentőségére azonban jellemző, hogy a következő században (1318) Szegedre, Felsővárosra települt dominikánusok templomuk tituluszul szintén Miklóst választják, nyilván a hajdani apátság romjain. Ő különben a védőszentje a mostani, XVIII. században emelt templomnak is, amelyben minoriták szolgáltak, és amely a tanács egykori szigorú kikötése szerint szintén a középkori maradványokra épült.

Felsőváros másik, szintén Árpád-kori egyháza a Szent György tiszteletére emelt plébániatemplom, amelynek maradványai megérték századunk első évtizedét.

A középkorban a templomok elnevezései a társadalmi állapotokat, gazdasági helyzetet is legtöbbször hűségezen tükrözik. Ezt a Miklós-apátságnál is láttuk. Miután Szent György vitéz évszázadokon át katonák, lovagok patrónusa volt, egyáltalán nem alaptalan az a föltételezés, hogy a szegedi várnép itt Felsővároson, a vártól

5—10 percnyi járásra telepedett meg. Polgárosodása azonban nyilván hamar bekövetkezett, hiszen a tiszai közlekedés, marosi szállítás már a XIII. században virágjában volt.

Az urbanizáció gyors ütemét, a pénzgazdaság bontakozását mi sem igazolja tanulságosabban, mint az a pápai adójegyzék, amely Jakab csanádi püspök (1332—1343) felügyelete alatt készült. A benne említett pénznemek között előfordul a *parva moneta chegediensis*, vagyis a szegedi aprópénz, amely eddigi adataink szerint a kalocsai főegyházmege területén volt használatos. Ismeretes, hogy ebben az időben Szeged is ide tartozott. Tudjuk, hogy a középkorban egyes gazdaságilag különösen fejlett városok pénzverési jogot is nyertek az uralkodótól. Nyilván ez magyarázza a szegedi ötvösség kivételes alföldi virágzását is a középkor folyamán.

Hogy e fejlődésben éppen Felsőváros járt az élen, az is bizonyítja, hogy a szegedi főesperesség két plébániájának pápai tizede legmagasabb az egész Alföldön: 1332—1337 között a palánki Dömötör-plébánia átlag 501, a felsővárosi Szent György-plébánia pedig 549 báni dénárral adózik.

Felsőváros középkori autonómiájának bizonyossága Zsigmond király oklevele (1431), melyben *Felsősziget* (Felsewzygeth) számára csütörtöki napokra szabad hetivásárt engedélyez.

Felsőváros középkori műveltségéről, gazdasági életéről itt részletesen nem szólhatunk, csak néhány mozzanatra utalunk. Ilyen a premontrai apácák Szentlélekről elnevezett felsővárosi monostora (1511), amelynek emlékezetét az 1522. évi tizedjegyzékben előforduló Szentlélek utca (plathea S. Spiritus) is őrzi. A monostor magyar nyelvű kódexirodalmunk nagy jelentőségű, Margitszigethez fogható műhelye. Birtokában volt az *Apor-kódex*, a hangjegyes, 1516-ban már meglevő, egyelőre kiadatlan *Szegedi-kódex*, itt íródott a *Lányi-kódex* (1519), szellemi hatására született a *Pozsonyi-kódex* (1520).

Az 1522. évi tizedjegyzéknek föltétlenül felsővárosi utcanevei: a dominikánusok után elnevezett *Prédikátor* utca (plathea Praedicator), a *Felszer* utca (plathea Feeyler), a *Sóhordó* utca (plathea Sohordo), a *Műves* utca (plathea Myves), a *Szent György* utca (plathea S. Georgii), a *Szent Miklós* (plathea S. Nicolai) és a már említett *Szentlélek* utca. Főleg a Műves és Szent György utcában lakó családok neve túlnyomóan ipari foglalkozásra, a mellettük olvasható megjegyzések pedig szerémi szőlőbirtokra utalnak.

Nyilvánvalóan még a középkorban nyúlik vissza Felsőváros számos helyneve is. Igaza van Inczeffi Gézának, aki szerint *Tarján*, *Tariány* kertség (ma kegyeletlenül: Fodortelep) neve még az Árpád-kort, illetőleg egyik magyar törzs emlékezetét idézi. Hogy csak 1753-ban bukkan föl először, a nézetet nem gyöngíti.

Más egykorú hazai párhuzamokból bizonyos, hogy még középkori egyházas névadó gyakorlatra utalnak Felsővárosnak, de egész Szeged peremeinek bibliai eredetű helynevei. A mai *Szillé*r egyik XVI. századbeli defterben (1553) *Szilont* néven fordul elő. A -t egyszerű tárgyrag. Kovács Jánosnál — sajnos forrás nélkül — régi *Szilónér* is olvasható. Úgy gondoljuk, hogy ez a frigyládát őrző bibliai *Silon* város nevének átvétele. Így érthető azután meg a mai Csillag tér táján elterülő régi *Gécémán*, majd a későbbi Rókuson *Názáret*, *Róma*, *Jerikó*, *Kálvária*, Alsóvároson *Betlehem* hajdani kertségek neve, amelyek egyben tükröződései a középkor jámborságának, de névmágiás szorongásoknak is: a Várost, az emberek munkáját szakrális körként övezik.

A XVII. században bukkan föl Felsőváros két kisebb, de jelentős ipari életre utaló fertálya: *Fazékszer*, szegediesen *Fazékször* és *Tabán*.

1641. *A Fazékszer pedig a palánkhoz vagyon foglalva, de abban mind csak mesteremberek szorultak és kívül lagnak a palánkon a Tisza felől. Ezek nem akarják a magyarországi urakat vallani: hanem mind afféle törökkel bélelt emberek.* Szeged főbírája, Kovács Mihály tiltakozik Gombkötő János füleki hadnagynál a fazékszőriek zaklatása, fosztogatása ellen. Azt írja, hogy ezek mindönféle partekájukat az Palángba tartják és maguk is többnyire mind a Palángba hálni járnak. A Fazékszer XVII. századbéli gazdasági virágzásáról legújabban Káldy-Nagy Gyula ad eddig ismeretlen török források nyomán kitűnő tájékoztatást.

Fazékszer vegyes: magyar és idegen, de nem mohamedán lakossága számottevően az adott körülményekkel, kétségtelenül megtalálta a törökkel való együttélés elviselhető lehetőségeit. Ez viszont megnyitotta előtte a török érdekszféra tájain a gazdasági boldogulás útját. Erdélyszerte ismeretes volt a *szegedi bokály*, amelyet Herepei János kutatásai tártak föl.

A Fazékszerrel, fazekas mesterséggel kapcsolatba hozható a mai Deszkás temető táján elterülő *Agyagosvögy*, *Agyavögy*, amely Balla Antal térképén (1776) is rajta van. A másik *Kispest* (1730), amely talán mészégető, cserépegető kemencékre utal valahol a mai Kistisza utca északi végénél.

Kispesttel volt szomszédos az egyébként teljesen ismeretlen *Serhát*, amelynek területét 1731-ben házhelynek osztották ki.

A *Tabán*, alakváltozatában *Tobány* Felsővárosnak nagyjából a mai Római körút, Szilléri sugárút, Körtöltés és Tisza közé zárt része, amely eredetileg a török tímárok telephelye (Tabahan) volt. A bőrcserzés kellemetlen szaga, továbbá a szükséges víz közelsége miatt ide, Felsővárosnak akkor a legszélére telepítették. Így volt ez egyébként más városaink Tabán nevű részeinél is. Ismeretes, hogy a török tímárok számos finom bőrtechnikát (kordován, szattyán) honosítottak meg hazánkban. Nem véletlen az sem, hogy a finom bőrt készítő, természetesen már magyar nemzetiségű tímárok-nak is *tabakos* a nevük. A *papucs* is török átvétel.

Kinyomozhatatlan, de világosan török hagyományra utal a múlt század első felének végrendeleteiben fölbukkanó *Hóbiárt*, *Hubiárt*, *Habiárt*, vagyis a mai Hóbiárt basa utca tájéka, amely Tápay-Szabó László szerint valamikor török temető volt.

A mai Brüsszeli körút és Deszkás temető közötti alacsonyabb fekvésű résznek *Burgundia* volt a neve, amely a múlt század legelején kezd betelepülni.

Maga az ősi Felsőváros a hódoltság után De la Croix Paitis császári mérnökkari tiszt szép, áttekinthető térképén (1713) 6 szigetszerű házcsoportból állott. A legnagyobb egység a Szent György tér és környéke, vagyis a mai Kossuth, Juhász Gyula, Lengyel, Szent Miklós, Tímár és Kálmán utcáktól határolt terület. Ezen 6 háztömb volt. Itt épült a középkori Szent György- és Szent Miklós-templom. Egy másik házcsoport a mai Sándor és Csuka utca déli részét foglalta el, 3 háztömbből állott. Vele szemben volt a mai József Attila sugárúton 1 házsor. E két utóbbi szigetségtől teljesen elkülönült az a téglalapszerű 5 háztömb, amely nagyjából a mai Római körút, Maros, Tímár és Háló utca vonalába esett. Az ettől északkeletre eső 3 háztömb a Kistisza és Hajós utca tájékán terül el, már a Tabán területén. Ezen a részen dolgoztak valamikor a török cserzővargák, tímárok. Ettől északra volt még 2 terjedelmes háztömb a Szilléri sugárút táján. Mögöttük a Szilléri szőlők következtek. Aligha tévedünk, ha ezt a Kispest néven emlegetett településsel azonosítjuk. Reizner János szerint itt a házhelyek, illetőleg lakóházak száma 340 körül lehetett. Ezek a szigetségek lassan eltűnnek, és Felsőváros is a múlt század derekára már összefüggő településsé válik.

A XVIII. század elején bukkantak föl Szegeden, éspedig Felsővároson a cigányok. Egy 1724. évi tanácsi határozat kimondja, hogy a *tzigányok nemes szabad királyi Szeged várossában, valamint Palánkban is meg ne szenvedtessenek, hanem legyen eő nekik külső városban a lakásuk, valamint ez más királyi városokban is szokás*. Így kerülnek azután a cigánybíró felügyelete alatt Felsőváros akkor még lakatlan, vízjárta részeire, a mostani Dankó Pista utca tájára, amelynek azután *Cigányfurbic, Cigánytanka* lesz a neve. Egyik különösen vízállásos része volt valahol a Vajda utca felé a *Cigánytó, Nagytanka, Cigánytanka*.

A *cigánykovácsok* a hajóácsok számára a *cigányiszkába*, erős cigányszög készítésével foglalkoztak. A régi *cigányhorog* kiválóságát öreg halászok máig emlegetik. A négykarikás csuklós zabláknak *cigányzabla* a népi neve. Ez valamikor szintén cigánykovácsok munkája volt. A később megalakuló kovács céh nem jó szemmel nézi, de tűrni kénytelen őket. Nyilván jó munkájuk, különleges készítményeik miatt fogja a tanács is pártjukat.

A felsővárosi cigányok muzsikálással — tudomásunk szerint — csak a XVIII. század végefelé kezdenek foglalkozni. A szegedi társadalom zenei igényeit — Alsóváros kivételével — ettől kezdve ők elégítik ki. Számos nagyhirű primás került ki közülük: Koszta Zsiga, Rác Móric, Erdélyi Náci, a *Kukac* néven becézett Urbán Lajos, akit Juhász Gyula is megbecsült, az újabb időkben Boldizsár Kálmán. Ebben a környezetben nevelkedett a legnagyobb magyar dalköltők egyike, Dankó Pista, akit Juhász Gyula méltán nevez Szeged Schubertjének.

Felsőváros kezében lévén a vízi szállítás, egyáltalán a gazdasági élet, a bevándorolt görögök (így a Haris, Lippay, Manódlí család), de szerbek is a mai Maros és Kálmán utca táján telepedtek le. A görögkeleti görögök templomát a Kálmán utca elején a magyarok *kiscérkő* néven emlegették. Az 1879. évi árvíz mosta el. A helybeli szerbek ajkán Felsővárosnak egyébként *gornja varoška*, a német polgárságén pedig *Oberstadt* volt a neve.

Mielőtt a felsővárosi magyar nép jellemzésére rátérnénk, vegyük számba a Tisza felsővárosi vízrendszerét. Felsőváros a vizek hazája volt. A szabályozás és feltöltés előtt a Tisza sok mellékága folyta körül. Ereinek, tavainak, tankáinak, réveinek és fokainak ma már természetesen nem tudjuk teljes számát adni. A szabályozás előtt volt időszak, amikor Tápérol csak ladikon, tutajon lehetett megközelíteni a Várost. A *Szillé, Annusér, Jánosér, Kemös, Tápaiér, Asvány, Bencfa* észak, északnyugat felől, Tápé tájáról folytak a Tiszába, helyesebben *Kistisza* néven emlegetett mellékágába, amelynek medre a mai Kistisza és Maros utca volt. Valahol a mai sportpálya táján szakadt ki a folyóból és a vár körül folyt ismét bele. Több kisebb híd is ívelt át rajta. Hogy ezek miből épültek, nem tudjuk. Részai közül már a XVIII. századból ismeretes a *Kéri Kata luka*, másként *Kéri Kata köze*. Valahol a mostani Zsótér utca táján szolgált a Nagytiszába. A *Sándorréve* néven is emlegetett Kistiszára hajók is bejártak, kikötöttek és teleltek.

Felsőváros szigetségei közül egyedül az *Epörjes* neve ismeretes a mai Petőfitelep délkeleti részén. A Tisza felsővárosi partrészei közül legnevezetesebb a régebben *Sárgapart, Sárgaszirt* néven is emlegetett *Sárga*, ahol egykor vízimalmok is örültek. Manapság parti üdülőhely.

A felsővárosi *Kistiszapart* és *Nagytiszapart* volt Szeged vízforgalmának évszázadok óta a fő helye. A sószállítás még az Árpád-kor elejére nyúlik vissza. Csak a vasúti közlekedés sorvasztotta el. A sórakodást *lajmás, számár, lukmájér* néven emlegetett sóhordó munkások végezték, akik sokáig a várban őrzött rabokból kerültek ki.

Mérhetetlen jelentősége volt a fausztatásnak is, ami Felsőváros hajó- és malom-építő iparának, a *super* mesterségnek a Kopasz, Terhes, Okrös és más családokban való virágzását teremtette meg. Hasonló hírrel dicsekedhetett a zsindevyágó, talicskás, kocsigyártó, ács és asztalosipar. E fabőség magyarázza a *napsugárdísz* páratlan szépségben és változatokban való feltűnését is a szegedi parasztházakon.

A Szegeden készült fahajóknak tetszetős formájuk és célszerűségük miatt nagy keletük volt az egész országban. Hajóácsaink a *superplacc* néven emlegetett hatalmas parti térségeken dolgoztak. Ilyen volt a mostani Római körút végződésénél, a gyermekklinika helyén, továbbá az újszegedi parton. A rönkök deszkává formálásának helye a gőzfűrész elterjedése előtt a *fűrészlő gödör* volt. Föléje embermagasságban állvány került. Erre fektették a fűrészrendő törzset. A munkát négy, esetleg csak két ember végezte. Egyik felük az állványon, a másik pedig lent a gödörben. E műveletnek szemléleti maradványa magyarázza a magát ok nélkül nagyratartó, balgán dicsekvő emberre mondott gúnyos megjegyzést: *föliül húzta az apja a fűrész*t.

A régi szegedi vízénjárók a Tiszán Szegedtől Szolnokig, ha a vízállás engedte: Tokajig, a Maroson Nagylakig, néha Aradig, a Körösön Gyomáig hajóztak. A gabona-, sószállításra a Tisza, majd a Száva vizén Sziszekig, a Dunán Pestig, Győrre vállalkoztak. Eljutottak azonban Bécs, Linz, Regensburg városáig is, lefelé pedig egészen a Fekete-tengerig. Sokat emlegették valamikor Ábrahám József szegedi hajósembert, aki a múlt század harmincas éveiben a Vaskapun először jutott át rakományával veszély nélkül.

A régi felsővárosi *hajósgazdák*, főleg a Zsótérok, Kopaszok, Tombácok és mások, *böggőshajó*, *gabonás* néven emlegetett lóvontatta fahajóikon vállalkoztak a Temesköz, Csanád, Békés, részben a futóhomok gabonájának Titelen, Ferenc-csatornán át való továbbítására. Szállítottak azonban sót, szegedi vízimalmokban örölt lisztet, szalonnát, cserzett bőrt, dohányt is. Hazatérőben Piszken mészkövet rakodtak, amelyet itthon égettek ki. Szobróll kövező anyagot hoztak. A Szávan járó hajóink szlávóniai cserfával tértek haza. A szegedi Tiszának ez a nagy gabonaforgalma tette lehetővé a vízimalom-ipar, továbbá a helyi kenyérsütögetés kibontakozását is.

A javak felsővárosi cseréjébe, elosztásába belekapcsolódtak a *nagykocsisok*, *kop-lalósok* is, akik az egész monarchiát, Havasalföldet úgy ismerték, mint a tenyerüket. Szegeden is ismerték — írja öregek visszaemlékezései nyomán Szigethy Vilmos — az ötösfogatot, nem debreceni különlegesség az. Vitték a szárított halat szertesét, továbbá a mindig kiváló szegedi szappant, és hozták haza Brassóból a posztót, Erdélyből a világ legtökéletesebb faggyúgyertyáját, Lőcséről a finomra szótt vásznat, patyolatot, Baranya déli részéből a gesztenyét, amiért — ha már itt tartottak — átrándultak Szlávóniába is, mert annál edesebb lisztű az, minél délebből származik. Ha pedig megvolt a fuvar, felhasználták sószállításra is. Aigner Mátyás a legrégebb szegedi fűrészüzlet megalapítója, egyúttal nagyfuvaros is volt, mert az a foglalkozás nemcsak a külső költségeket apasztotta a saját számára való szállításhoz, hanem jelentékeny hasznot is hozott.” Ehhez tegyük még hozzá, hogy déligyümölcsöt, fűszereket rendszeresen szállítottak a *Térgyes* helyi néven emlegetett Triesztből is.

Természetesen nem szabad elfeledkeznünk a felsővárosi halászat, halsózás, hal-szállítás ősi világról sem. Tömörkény István írja, hogy a felsővárosi *halászok*, *hal-lászgazdák*, *fisérök* „sohasem voltak céhben. Mindig ösfoglalkozásnak tartatott, miként a földművelés, avagy a pástorkodással járó állatnevelés. De azért mégiscsak nagy társaság voltak. Céhládájuk nem volt, de zászlójuk volt, mert az alatt tartottak együvé. Még ünneplő ruhájuk is formára volt csinálva: molnárszín posztó, meggyzín bársony gallérral.”

A régi halászgazdák érdekeltiségéhez tartozó halhasító tanyákon a *halhasítók*: rendszeren lányok, asszonyok lekaparták a halról a pikkelyeket, kivetették a belét, majd besózták. Amikor a só a halat már jól átjárta, akkor kiterítették az *islég* néven emlegetett zsinórokra száradni. Ennek a szárítóhelynek *zsidóutca* volt a sajátos neve. A szárítás hat-nyolc napig eltartott. Utána az egyes halfajtákat külön-külön 25 fontos kötegekbe bálázták. Ehhez kákát, fűzfaháncsot használtak. A halhasítás csak késő ősszel szűnt meg. Ilyenkor a bálázott halakat dereglyén a Városba szállították. A szárított halból főleg Arad, Temesvár, Lugos környékének görögkeleti népe vásárolt sokat. Az évi mennyiség 800–1000 bécsi mázsára is fölment. A halzsírt külön korszokba gyűjtötték, és tímároknak adták el: különleges bőrfinomító volt.

Kováts István önéletrajzában olvassuk, hogy „még a múlt század első felében is a magyarországi halkereskedelemnek középpontja volt Szeged. Sok ezer mázsákra ment, amit magába Erdélybe szállítottak, mert a szegediek nemcsak a halfogáshoz, hanem annak földolgozásához is értettek. Jól tudták tisztítani, hasítani, szárítani, füstölni, gyékénnyel csomagolni, úgyhogy a szegedi szárazhalat évekig el lehetett tartani. Amint öreganyánk beszélte, számtalan külföldi kereskedő jött, és itt nagy bevásárlásokat tett halból és halzsírból. Az időben a leghíresebb halhasító telep volt a Porgány, Királica, és az Alsótisza jobb partján túl a Boszorkányszigeten vagy 20–30 tanyán hasították a halat... Még e század elején egészen 1855-ig nem kevesebb, mint 4000 ember volt, akik halfogással, annak feldolgozásával vagy kereskedésével foglalkoztak. Azt lehet mondani, hogy majd az egész Felsőváros.”

A Tisza egyéb iparágaknak is jó szolgálatot tett. Már láttuk, hogy miért települt Tabán a Tisza mellé. A Tímár és Festő utcák táján dolgozó tímárok, bocskorvargák, szűcsök, kékfestők a Tisza vizében tisztították, áztatták a nyersanyagaikat, készítményeiket. Itt a közelben könnyen hozzájutottak a cserzőléhez is. A Kéri Kata lukához telepedett és országos hírré emelkedett Felmayer-kékfestőgyár, majd a helyére épült Pick-szalámigyár virágzását is jelentős mértékben éppen a tiszavíz közelsége tette lehetővé. Számos szappanfőző is itt dolgozott.

Felsőváros középkori utcaneveiről már megemlékeztünk. Vegyük sorra most a XIX. század jellegzetes utcáit. A gazdasági élet főleg a Kistisza utcán lüktetett, amely egészen a Vízig a Maros utcát is magában foglalja. Az újjáépítés előtt volta-képpen csak házsor volt, amely a Kistisza partjára telepedett.

A híres szegedi halászok lakták — írja Kovács János — a Kistisza partját. A mi utcánkban csak így beszéltek: Zsótér-had, Kopasz-had, Förgeteg-had. Itt laktak a leggazdagabb halászok, hajóépítők, itt volt a festőgyár. Kissé beljebb a közmondás dicsőségét élvező tapló — amely tűzvész alkalmával sem égett el — ügyes kereskedője, Manódlí, azontúl pedig még számos több híres görög rezidenciáját takarta a cifrázott ablak rácsozatvédő vasa.

Itt volt a szappanexport, itt volt a leghíresebb molnárcsalád, a Fabók-had, az asztalosok eleje, itt készültek a legszebb irhás subák, itt varrták a legvirágosabb papucsot. Laktak itt csizmadiák, magyarszabók, hajóácsok is. „Elnézem — emlékezik Kovács János — a sok szép cifra házsorokat, melyek most a Kistisza medre fölött ott pompáznak.”

A Víz mosta el a következő régi utcaneveket: *Bírák utcája*, *Gazdagék utcája*, *Csiga*, *Darab*, *Fuhar*, *Rozmaring*, *Sóház*, *Sóhordó utca*, *Barka*, *Csuka*, *Háromsarok* köz. Viszont szerencsés volt a Víz utáni névosztogatók eljárása, amikor itt számos régi, illetőleg a tiszai életre utaló újabb utcaneveket meghagytak, illetőleg választottak. Ilyenek: a *Tímár*, *Festő*, *Zsótér*, *Kálmán*, *Bárka*, *Csuka*, *Sajka*, *Molnár*, *Malom*, *Liszt*, *Szillé*, *Tabán*, *Kemes* utcanevek. Sajnos hiányzik a régi *Epörjes*, *Gecemán*,

Tarján, Kispest, Burgundia nevek hivatalos formában való megőrzése. Kíméletet, hatósági védelmet érdemelnek mert társadalomtörténetet, helyi művelődést, törzsökös családok emlékezetét idézik a *Szent Miklós utca, Szent György tér, Hóbiárt basa utca*, továbbá a *Rom* (-cigányember), *Sándor, Gál* utcanevek.

Felsőváros honorációr, hivatalviselő polgársága a mai Dugonics és Teleki utcában élt. Ezeknek hajdani neve *Szent György utca, Bírák* utcája, illetőleg a családnévi eredetű *Rúzsza* utca volt. Kétségtelen, hogy ezek az utcák még mai, sokszorososan eltorzított képükben is megőriztek valamit Felsőváros polgári világából.

„Szeged legszebb útvonalanak — írja századunk elején egy sajnos ismeretlen, de kitűnő ösztönű cikkíró — a Dugonics utcát tartom, és utána mindjárt a Maros utcát. Tessék arra sétálni kora téli szürkületkor, mikor az árnyékok kezdenek nőni és a házak ablakszemeiből fátyolos szűrődő fény esik a gombba kövezetbe. Az öreg utcák hol jobbra, hol balra kanyarodnak, saját úri szeszélyük szerint, melyeket annak idején nem zabolázott meg a művészi formák ellensége, a szürke lénia. Ezek a kedves, öreges, szigorú tekintetű házak úgy állanak ott, mint régi sírjukba szállott emberek megkövesedett szellemei: bezárkózva, hangtalanul, és egy kicsit rezignáltan, mintha roszszallóan néznék a többi utca kötelező flancolását. A gyalogjáró kikopott, a sarkon derengő utcai lámpás . . .

A Dugonics utcának ugyan már kivették a lelkét, mikor lerombolták belőle Dugonics András szülőházát, de a Maros utca még ma is a régi, a múlt század elejéről való hangulatokat őrzi. Ott van benne a fehérre meszelt kondignációs épület, a Fel-mayer kékfestő háza, ott a Kátay Sándor bagolyvára, meg a tőpörödött kicsi néném-asszonyinak, Farkas Mihálynénak rezidenciája. A Haris-família bizony kipusztult már az utcából pedig de híres, nevezetes kreolszínű görögök kerekedtek belőle annak idején . . .” A kép azóta természetesen méginkább felbomlott és megváltozott.

Talán nem lesz itt érdektelen megemlítenünk azt a mondai hagyományt, hogy a Dugonics utca 13. számú ház volt a *magister sagarum*, azaz Rózsa Dániel boszorkánymester kúriája. A régi, századunk elején lebontott Szent György-templom tornyát pedig *boszorkányok tornya* néven is emlegették, mert a monda szerint itt gyülekeztek a Gellérthegyre iparkodó szegedi bűbájosok.

A vízelőtti felsővárosi utcaképhez hozzátartoztak a vízenjárók, főleg hajóácsok és molnárok háza előtt címer gyanánt földbe ásott díszes hajóorrok, és a bejárat elé rakott elhasznált malomkövek. A Kistisza utca 7. számú ház szárazbejáratának falain népies „freskókat” látunk, amelyek az egykori gazda, Bitó Ferenc foglalkozására, a halászatra utalnak. Ezek: Ádám és Éva kiűzése a Paradicsomból, Jónás a cethalban, az öt árpakenyérrel és két hallal való vendégség, a háborgó tenger lecsöndesítése, a csodálatos halfogás, a mennyország kulcsainak átadása, vagyis a halász Péter kiválasztása. Végül Saul a damaszkuszi úton. Az első és utolsó képek összefüggése nem világos. Az olajfestékkel festett naív hangulatú freskók egy Zöldhegyi nevezetű *virágozó*, azaz bútorra virágokat festő asztalosnak kezemunkái a múlt század utolsó évtizedeiből. Föltételezhetően más régi felsővárosi házakban is akadtak hasonló alkotások, illetőleg ábrázolások.

Felsőváros számos derék fiat adott Szegednek, részben az országnak is. Dugonics András, Nagy Sándor (Senex), Kálmány Lajos, Kovács János, Szűts Mihály, Tápay-Szabó László a szegedi hagyományok kifejezésével, illetőleg megörökítésével szerzett érdemeket. Vastagh György, Joó Ferenc, Nyilasy Sándor a képzőművészet, Dankó Pista pedig a zeneszerzés terén jeleskedett.

Bálint Sándor

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- Bainville József: Sz. Kir. Szeged városának helyzetterve. 1850.
Bálint Sándor: Szegedi utcanevek. Délmagyarország 1943., 98, 127. szám.
Bálint Sándor: Szegedi Szótár I—II. Budapest 1957.
Bálint Sándor: Szeged városa. Budapest, 1959.
Bálint Sándor: Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei. Budapest, 1963.
Balla Antonius: Mappa ichnographica Liberae Regiaepue Civitatis Szegediensis... 1777.
Cserzy Mihály: Öreg Szeged. Szeged, 1922.
Cs. Sebestyén Károly: Szeged régebbi városképének kialakulása. Szeged, 1933.
Györfly György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Budapest, 1963.
Herepei János: A szegedi és aradi bokály. Néprajz és Nyelvtudomány 1963.
Káldy-Nagy Gyula: Two Sultanic Hass Estates in Hungary during the XVIth and XVIIth Centuries. Acta Orientalia 1961.
Káldy-Nagy Gyula: A Szeged környéki szultáni hász birtokok mezőgazdasági termelése a XVII. század második felében. Agrártörténeti Szemle 1961. Szerző szívességéből módunkban volt a teljes kéziratot tanulmányozni.
Kovács János: A mi utcánk. Szegedi Napló 1884. 22. sz.
Kovács János: Szeged és népe. Szeged, 1901.
Kováts István: Egy szegény pórfiú önéletrajza. Szeged, 1885. Kézirat.
Öreg szegedi utcák. Délmagyarország 1913. 283. sz.
Pillich Kálmán: A régi Szeged. Szegedi Napló 1902. 306. sz.
Reizner János: Szeged története. I—IV. Szeged, 1900.
Szigethy Vilmos: Utazás Felsővároson. Délmagyarország 1942. 174. sz.